

DOI 10.47315/archives2021.326.115

УДК 378.4(477-87)УВУ«1921/2021»:930.25

Марина Палієнко,
докторка історичних наук,
професорка,
завідувачка кафедри архівознавства
та спеціальних галузей історичної науки,
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9098-1142>

ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ КРІЗЬ ПРИЗМУ АРХІВНОГО ДИСКУРСУ (з нагоди 100-літнього ювілею)

Анотація. Мета публікації – охарактеризувати основні віхи в історії Українського Вільного Університету (УВУ) крізь призму формування архіву цієї знакової в історії зарубіжного українства освітньої та наукової інституції; окреслити значення цілісної реконструкції архівного комплексу для вивчення історії розвитку української науки та освіти в європейському світі, збереження національної ідентичності, інтеграції української наукової думки у світовий науковий та культурний простір. **Методологія дослідження** включає послідовне застосування принципів історизму та об'єктивності, системного і міждисциплінарного підходів. Застосовування методу компаративістики дало можливість критично проаналізувати та співвіднести інформацію, почерпнуту з наукових досліджень, документів та інформаційних ресурсів українських і зарубіжних архівів. **Наукова новизна.** Розглядається історія формування університетського архіву як складової інституційної структури, пам'яті та інформаційних ресурсів. порушується проблема цілісної реконструкції архіву УВУ за всі періоди його функціонування задля найповнішого дослідження історії та репрезентації образу Університету в науковому і соціокомунікаційному просторі України і світу. **Висновки.** Український Вільний Університет упродовж віденського, празького та мюнхенського періодів діяльності (1921–2021 рр.) залишався важливим осередком освіти, науки і культури зарубіжного українства. З Університетом пов'язана викладацька та наукова діяльність цілої плеяди українських учених у галузі історії, філософії, літературознавства, мовознавства, суспільних і політичних наук. Багатогранна історія цього славетного навчального закладу знайшла відображення у документальному комплексі діловодного архіву установи, що формувався упродовж усього 100-літнього періоду її існування, а також в особових фондах українських діячів – професорів, викладачів та випускників Університету. У міжвоєнний період професори УВУ взяли активну участь у заснуванні та розгортанні діяльності Музею визвольної боротьби України в Празі, усвідомлюючи важливість збирання та збереження історичних документів і пам'яток визвольної боротьби україн-

ського народу за національну державність та незалежність. Архів Університету празького періоду зазнав переміщень у повоєнний період, і нині окремі його сегменти перебувають на зберіганні в архівосховищах України, Чехії, Німеччини, інших країн. Одним із важливих результатів плідної діяльності УВУ в повоєнний період стало формування архіву в Мюнхені, документи якого є цінним джерелом з історії установи, розвитку української науки та освіти за кордоном, української еміграції в цілому.

Ключові слова: Український Вільний Університет; історія; українська еміграція; наука та освіта; архів; зарубіжна україніка.

2021 рік є знаковим в історії Українського Вільного Університету (УВУ) – славетного освітнього та наукового закладу, заснованого діячами української політичної еміграції в Європі з метою плекання національних наукових й освітніх традицій та їх інтеграції в європейський соціокультурний простір. Заснований заходами кількох еміграційних інституцій (Союзу українських журналістів і письменників, Товариства прихильників освіти, Українського соціологічного інституту), Університет розпочав свою діяльність 17 січня 1921 р. у Відні, а згодом розгорнув її у Празі, акумулювавши потужні наукові сили та перетворившись на провідний осередок української освіти і науки у вільному світі. Фундаторами

УВУ були знамі українські вчені: О. Колесса (перший ректор), І. Горбачевський, Д. Дорошенко, С. Дністрянський, Д. Антонович, Ф. Щербина, Л. Білецький, А. Яковлів, С. Смаль-Стоцький, С. Рудницький та ін., які вбачали головним завданням Університету консолідацію українських наукових сил за кордоном, збереження та розвиток університетської традиції, щоб у відповідний момент її можна було продовжити у незалежній Україні.

Від того часу історія Університету упродовж 3-х періодів його діяльності – віденського (січень–вересень 1921 р.)¹, празького (жовтень 1921 – початок травня 1945 рр.) та мюнхенського (від осені 1945 р. до сьогодні) стала віддзеркаленням не лише розвитку української наукової

¹ Стосовно періодизації історії УВУ слід зазначити, що заходи щодо заснування Університету активно проводилися українськими діячами у Відні восени 1920 р., розроблявся план діяльності, обговорювалася концепція викладів. На підготовчому етапі діяльну участь у всіх заходах приймав М. Грушевський, який згодом відмовився брати участь у діяльності Університету. З огляду на важливість підготовчого етапу, 1920 рік у багатьох публікаціях розглядається як нижня хронологічна межа в історії Університету.

думки, але й безпосередньо української національної ідеї, самопрезентації українства перед європейським світом.

Відзначимо, що палітра досліджень, присвячених висвітленню різних аспектів діяльності УВУ, сьогодні є достатньо репрезентативною. Його столітня історія знайшла відображення у цілій низці дослідницьких праць, енциклопедичних статей, документальних публікацій, що побачили світ як в Україні, так і в діаспорі. Серед них слід відзначити першу синтетичну працю С. Наріжного, присвячену діяльності української еміграції в Європі міжвоєнного періоду, в якій висвітлювалася організаційна історія Українського Університету як невід'ємної складової європейського та українського культурного простору². Одними з перших історіографів Університету були професори Н. Полонська-Василенко, В. Янів, Г. Васькович, П. Гой, які висвітлювали окремі аспекти його історії у нарисах, опублікованих на сторінках українських зарубіжних журналів, наукових збірників, енциклопедичних видань³. В Україні до вивчення наукових та освітніх традицій УВУ почали звертатися лише після відновлення української незалежності. У 1990-х – на початку 2000-х років з'явилися синтетичні дослідження діяльності УВУ С. Віднянського⁴ та І. Монолатія⁵, проблеми історії України у творчому доробку університетських учених стали предметом дисертаційної роботи О. Гараніна⁶. Окремі аспекти формування та переміщення архівних зібрань УВУ празького періоду у контексті вивчення еміграційних архівів та зарубіжної україніки було висвітлено у працях

² Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага, 1942. Ч. 1. 367 с. (Студії Музею визвольної боротьби України).

³ Полонська-Василенко Н. Український Вільний Університет, 1921–1971 // Український історик. 1971. № 1–2 (29–30). С. 17–27; Янів В. Український Вільний Університет (УВУ) // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Париж; Нью-Йорк; Мюнхен, 1983. Т. 9. С. 3418–3421; Його ж. Нарис співдії НТШ і УВУ в екзилі // Від Наукового товариства ім. Шевченка до Українського вільного університету. 1992. С. 179–199; Васькович Г. Український Вільний Університет: Передісторія створення УВУ, його осяги й нові завдання // Науковий збірник УВУ. 1992. Т. 15. С. 11–24; Гой П. УВУ: історія і перспективи // Науковий збірник УВУ. 1993. Т. 16. С. 11–15 та ін.

⁴ Віднянський С. В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції у Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921–1945). Київ, 1994. 81 с.

⁵ Монолатій І. Державницька школа української історіографії в Українському Вільному Університеті в Мюнхені (1946–1991) // Український консерватизм і гетьманський рух: Історія, ідеологія, політика. Київ, 2000. Вип. 4. С. 409–441; Монолатій І., Вишиванюк О. Мюнхенська школа історії України (1946–1991) : Історіографічне дослідження. Коломия, 2001. 131 с.

⁶ Гаранін О. Я. Дослідження історії України в Українському вільному університеті (1921–1991): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Олександр Якович Гаранін; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. 16 с.

П. К. Грімстед⁷, М. Мушинки⁸, М. Палієнко⁹, Т. Боряк¹⁰. Серед синтетичних видань, підготовлених до ювілеїв УВУ, відзначимо книжку, що побачила світ у 2011 р. під назвою «Universitas Libera Ucrainensis: 1921–2011» (автори-упоряд.: У. Пацке, М. Шафовал, Р. Яремко)¹¹. Видання містить історичний огляд діяльності (підготовлений М. Шафовалом), аналіз україністичних студій в німецькомовному світі, а також цінні додатки, які відображають академічний склад керівництва Університету та його підрозділів за роки існування, покажчик видань УВУ за 1921–2011 рр.

Мета цієї публікації полягає у характеристиці основних віх в історії Українського Вільного Університету крізь призму формування архіву цієї знакової в історії зарубіжного українства освітньої та наукової інституції, окресленні значення цілісної реконструкції архівного комплексу для вивчення історії розвитку української науки та освіти в європейському світі, збереження національної ідентичності, інтеграції української наукової думки у світовий науковий та культурний простір.

Отже, Університет було відкрито 17 січня 1921 р. у Відні, і вже 24 січня розпочалися заняття на 2-х факультетах – філософічному (з історично-філологічним та природничо-математичним відділами) та факультеті права і суспільно-економічних наук. Перший навчальний триместр відбувся у Відні. Однак, через фінансові труднощі та переїзд значної кількості емігрантів до Чехо-Словаччини, там відкривалися сприятливіші перспективи для розвитку освітнього закладу, тому вже 17 березня 1921 р. представники Ради УВУ звернулися з листом до Президента ЧСР Т. Масарика з проханням підтримати перенесення Українського Університету до Праги та дозволити проведення викладів в аудиторіях Карлового університету (звернення за Раду УВУ підписали професори С. Дністрянський, І. Ганицький та С. Рудницький)¹².

⁷ Грімстед П. К. «Празькі архіви» у Києві та Москві. Повоєнні розшуки і вивезення еміграційної архівної України / Державний комітет архівів України; Український науковий ін-т Гарвардського ун-ту. Київ, 2005. 252 с.: фотоіл.

⁸ Мушинка М. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів. Історико-архівні нариси. Київ, 2005.

⁹ Палієнко М. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). Київ, 2008. 687 с.

¹⁰ Боряк Т. Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010). Ніжин, 2011. 544 с.; *Ії жс.* Фонди Українського вільного університету в бібліотечному сегменті Празького архіву // Бібліотечний вісник. 2011. № 1. С. 52–58.

¹¹ Universitas Libera Ucrainensis. 1921–2011 / упоряд.: У. Пацке, М. Шафовал, Р. Яремко. Мюнхен, 2011. 828 с.

¹² ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 3859. Оп. 3. Спр. 9. Арк. 1–2.

У травні 1921 р. ректор УВУ О. Колесса та проф. С. Дністрянський зустрілися з чільними урядовцями ЧСР, прихильне ставлення яких дозволило вже у жовтні 1921 р. продовжити роботу УВУ в Празі. Урочисте відкриття («святочна інавгурація») УВУ у Празі відбулася 23 жовтня 1921 р. Слід особливо наголосити на тому, що завдяки підтримці президента ЧСР Т. Масарика Український Вільний Університет отримав фінансові субсидії та можливість проводити виклади в аудиторіях одного з найстаріших навчальних закладів Європи – славнозвісного Карлового університету в Празі. Окремі студенти здобували освіту одночасно в Українському та Карловому університетах, а професорами останнього були, зокрема, ректори та професори УВУ О. Колесса, І. Горбачевський, Д. Антонович та ін.

Побудований за зразком західноєвропейських університетів, але з метою одержання українською молоддю університетської освіти рідною мовою, УВУ визначав серед своїх головних завдань: «плекати і подавати українській молоді науки в рідній мові і з усіх областей людського знання з особливим углядженням тих галузей науки (українознавства), які не є заступлені в чужих університетах, а відносяться до українського народу. Він має підготовляти нашу молодь до діяльності серед рідного народу, в своїх інституціях та майбутніх урядах»¹³. Передбачалося, що Університет буде своєрідною «маніфестацією культурної самостійності і суверенності» української нації, підноситиме престиж української науки та українського народу перед чужинцями, і у відповідний час «як готовий організм» буде перенесений на українську територію¹⁴.

Згідно зі Статутом метою УВУ в Празі був розвиток української науки та «підготування для України освічених працівників на полі наукової та практичної діяльності»¹⁵. Університет продовжував діяти у складі філософічного факультету та факультету права і суспільних наук. До професорської колегії УВУ в міжвоєнний час належали відомі історики Д. Антонович, Д. Дорошенко, В. Біднов, О. Лотоцький, О. Шульгин, археолог В. Щербаківський, філолог С. Смаль-Стоцький, географи С. Рудницький та В. Кубійович, правники В. Старосольський та С. Шелухін, статистик Ф. Щербина тощо.

Упродовж празького періоду УВУ відіграв велику роль у підготовці значної кількості науковців високої кваліфікації, які згодом викладали в університетах різних країн, гідно репрезентуючи українську науку в світі. Професори УВУ брали активну участь у заснуванні та розгортанні діяльності цілої низки наукових та професійних товариств

¹³ Там само. Ф. 3859. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 7.

¹⁴ Там само. Арк. 8.

¹⁵ Там само. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 1.

у Празі, у т. ч. Української студії пластичного мистецтва, Українського історично-філологічного товариства, Українського правничого товариства тощо.

Особливо слід відзначити вагому роль, яку відіграли професори УВУ у збереженні української історико-культурної спадщини за кордоном, заснуванні та розгортанні діяльності одного з найбільших архівних зібрань та осередків україніки в Європі – Музею визвольної боротьби України в Празі (МВБУ). Саме завдяки їхнім зусиллям у 1925 р. було засноване Товариство «Музей визвольної боротьби України в Празі», яке перетворилося на найбільший в Європі осередок музейної та архівної україніки. В одному зі звітів про діяльність Товариства МВБУ зазначалося, що думка про заснування музею виникла «серед кількох професорів Українського Університету в Празі», які поставили за мету «зібрати в українських руках історичні матеріали, що освітлюють визвольну боротьбу України»¹⁶. Від початку діяльності Товариства МВБУ до складу його управи входили делегати від Університету. Знаковим був і той факт, що головами Товариства упродовж всього періоду його існування були професори, а також ректори УВУ. Так, на перших загальних зборах Товариства МВБУ, що відбулися 28 травня 1925 р., головою його управи було обрано професора УВУ І. Горбачевського, його заступником – проф. О. Лотоцького. Відповідно до статуту Товариства Сенат УВУ також делегував до управи 2-х членів – професорів Д. Дорошенка та А. Яковлева.

І. Горбачевський – визначний хімік, учений зі світовим ім'ям, кілька разів обирався ректором Українського Вільного Університету (у 1923–1924, 1931–1935 рр.). Управу Товариства МВБУ він очолював перші 10 років існування Музею (1925–1935 рр.). Після нього діяльність Товариства скеровували професори С. Смаль-Стоцький (1935–1938 рр.), А. Яковлів (1939–1942 рр.), Д. Дорошенко (1943–1945 рр.).

Окремо слід наголосити на тому, що довголітнім директором Музею визвольної боротьби України (у 1925–1945 рр.) був професор УВУ, знаний історик мистецтва, громадсько-політичний та культурний діяч Д. Антонович. Учений також обіймав посаду ректора УВУ у 1928–1930 та 1937–1938 рр., опікувався архівом установи, упродовж багатьох років очолював бібліотечну комісію Університету і, за свідченням С. Наріжного, був організатором та керівником університетської бібліотеки¹⁷.

Знаковим для дослідження порушеної нами проблеми було й те, що першими до зібрання МВБУ влітку 1925 р. були передані документи саме Українського Вільного Університету у кількості

¹⁶ ЦДАВО України. Ф. 4026. Оп. 2. Спр. 4. Арк. 1.

¹⁷ *Наріжний С.* Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Ч. 1. Прага, 1942. С. 131.

2 341 од. зб.¹⁸ Крім того, у цей час до Музею надійшли частини особових архівів професорів Д. Антоновича (дипломатичні та науково-літературні матеріали, листування, загалом 342 од. зб.), В. Біднова, І. Горбачевського, Д. Дорошенка¹⁹. Упродовж 1925–1940 рр. архівні фонди МВБУ поповнилися цінними документами професора та ректора УВУ О. Колесси, серед яких були рукописи праць, документи службової діяльності, фотографії, а також повні комплекти журналів «Киевская старина» та «Літературно-науковий вісник»; всі вони зберігалися в МВБУ як окрема колекція²⁰.

Із початком Другої світової війни УВУ опинився в складному становищі, що було пов'язано зі входженням чеських земель до складу Третього Райху. Празький період в історії УВУ закінчився зі вступом до Праги Червоної армії у травні 1945 р. Напередодні цієї події частина Сенату УВУ висловилися за доцільність евакуації на Захід, проте цю думку не підтримала низка членів професорської колегії. Після від'їзду ректора професора А. Яковлева новим ректором УВУ було обрано колишнього президента Карпатської України А. Волошина. Однак після вступу до Праги Червоної армії його було арештовано, а функціонування УВУ припинено. Наприкінці липня 1945 р. пошукова група радянських архівістів у складі заступника начальника Архівного управління НКВС УРСР П. Павлюка, начальника Центрального державного архіву фонофотокінодокументів УРСР Г. Пшеничного, начальника відділу УНКВС по Київській області І. Олійника та заступника начальника архівного відділу УНКВС по Львівській області Г. Неклеси доповіли керівництву про віднайдення архіву УВУ²¹. У вересні того ж року він був переміщений до УРСР, одночасно із зібранням Українського історичного кабінету в Празі²². Ці документи були засекречені й потрапили на опрацювання та «оперативну розробку» до особливого відділу таємних фондів ЦДІА УРСР у м. Києві, причому співробітниками секретного відділу документи не лише упорядковувалися та опрацьовувалися, але

¹⁸ Алфавітна книга обліку надходжень документів і матеріалів від діячів української еміграції та українських організацій до МВБУ // ЦДАГО України (Центральний державний архів громадських об'єднань України). Ф. 269. Оп. 1. Спр. 458. Арк. 45зв.

¹⁹ Палієнко М. Архівні центри української еміграції... С. 195.

²⁰ ЦДАВО України. Ф. 4026. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 59.

²¹ Палієнко М. Архівні центри української еміграції... С. 195.

²² Оскільки значна частина архіву УВУ була переміщена до Києва у повоєнний період, видається необґрунтованим твердження М. Шафова про те, що збірка архівних документів УВУ віденського та празького періодів «була знищена Червоною Армією після окупації Праги» (Див.: Шафовал М. Історичний огляд і питання початків // Universitas Libera Ucrainensis. 1921–2011 / упоряд.: У. Пацке, М. Шафовал, Р. Яремко. Мюнхен, 2011. С. 3).

й на їх основі збиралася інформація про українських діячів в еміграції з метою укладання картотек, списків «контрреволюційного елементу», підготовки тематичних оглядів та т. зв. «довідок-орієнтировок» для використання в «оперативно-чекістських цілях»²³. Фонд УВУ значився серед документів, що підлягали такому опрацюванню у 1947–1950 рр. Згодом ще один сегмент архіву УВУ був перевезений до УРСР разом із матеріалами МВБУ у 1958 р. та опрацьований у відділі таємних фондів ЦДІА УРСР у м. Києві.

Отже, діловодний архів Університету міжвоєнного періоду був переміщений до УРСР у 1945 р., частково – у 1958 р., опрацьований в оперативних цілях та засекречений. Лише процеси демократизації радянського суспільства, а згодом – відновлення незалежності України уможливили розсекречення створених українськими емігрантами документів та доступ до їхньої інформації. Сьогодні значна частина архіву УВУ зосереджена у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) – у фонді «Український вільний університет в м. Празі, Чехо-Словаччина» (Ф. 3859), що містить 3 описи, 591 справу за 1921–1945 рр. та у фонді «Кураторія Українського вільного університету в м. Празі, Чехо-Словаччина» (Ф. 3822), що містить 1 опис, 41 справу за 1932–1945 рр. Невелика частина документів з архіву УВУ празького періоду, що на стадії науково-технічного опрацювання була вилучена з метою оперативного використання, сьогодні зберігається у фонді «Колекція документів «Український музей в Празі» (Ф. 269) Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України)²⁴.

Крім того, документи про діяльність УВУ з зібрань Музею визвольної боротьби України та «руської допомогової акції» (ruská pomocná akce) представлені сьогодні у фондах Національного архіву в Празі (Národní archiv), зокрема, «Російські та українські емігрантські товариства та організації в ЧСР (1918–1945) (Ruské a ukrajinské emigrantské spolky a organizace v ČSR)», в якому зберігаються документи 107 товариств, комітетів, організацій та об'єднань російської та української еміграції, у т. ч. Товариства прихильників Українського вільного університету в Празі.

У Слов'янській бібліотеці Національної бібліотеки ЧР (Národní knihovna České republiky) у фонді «Український музей» – Ukrajinské museum (archivní materiály Slovanské knihovny v Praze) серед документів різних установ та організацій української еміграції наявні

²³ Палієнко М. Архіви української еміграції в радянських спецховищах (переміщення, опрацювання, використання) // Український історичний журнал. 2006. № 1. С. 198–204; Боряк Т. Документальна спадщина української еміграції в Європі... С. 211–217.

²⁴ ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 426–435.

між іншим протоколи засідань Українського Вільного Університету в Празі²⁵.

Особові документи цілої плеяди видатних українських науковців – професорів УВУ празької доби сьогодні акумульовані як в Україні, – йдеться передусім про фонди Д. Антоновича (Ф. 3956), Д. Дорошенка (Ф. 4186), В. Щербаківського (Ф. 3864), А. Яковлева (Ф. 4438) ЦДАВО України, так і за кордоном, зокрема, в архівах Чеської Республіки. В архіві Академії наук Чеської Республіки (Archiv Akademie věd České republiky) зберігається особовий фонд ректора Українського Вільного Університету І. Горбачевського (25 коробок, що містять посвідчення, рукописи наукових праць, лекцій, листування з професорами С. Дністрянським, О. Колесою, І. Мірчуком, С. Смаль-Стоцьким, В. Старосольським та ін.)²⁶; у Літературному архіві пам'яток національної літератури (Literární archiv památníku národního písemnictví) – особовий фонд ректора УВУ О. Колесси (13 коробок, що містять особисті документи, епістолярії, рукописи лекцій та наукових праць вченого)²⁷.

По завершенні Другої світової війни ті професори, які опинилися у західній зоні окупації (В. Щербаківський, І. Мірчук, О. Оглоблін, Н. Полонська-Василенко та ін.), ініціювали відродження Українського Вільного Університету на німецьких теренах. Велику роль у розгортанні діяльності УВУ у повоєнний період відіграв його ректор В. Щербаківський. Таким чином, восени 1945 р. розпочався третій – «мюнхенський» – період в історії УВУ, який триває у столиці Баварії (Федеративна Республіка Німеччина) донині.

У 1947 р. на 2-х факультетах УВУ працювало вже близько 80 професорів і викладачів, серед яких були такі відомі вчені, як В. Доманицький, П. Зайцев, Б. Крупницький, В. Кубійович, З. Кузеля, О. Кульчицький, а пізніше – Ю. Старосольський, В. Янів, Я. Рудницький та ін. У 1950 р. УВУ отримав офіційне визнання баварського уряду, зокрема право надавати наукові ступені магістра і доктора та здійснювати габілітацію. Однак, у середині 1950-х років через фінансову кризу та переселення значної кількості українців із Німеччини на північноамериканський континент, регулярні виклади в УВУ було припинено.

У середині 1960-х років Університет реорганізував свою діяльність і з 1966 р., за часи ректорства Ю. Бойка-Блохіна, почав працювати як

²⁵ Ukrajinské museum (archivní materiály Slovanské knihovny v Praze) / Zpracovali Naděžda Matějková a Milan Skála. Praha, 1999 (Опис фонду на правах рукопису).

²⁶ Archiv Akademie věd České republiky. Horbaczewski Ivan (NAD 307). URL: <http://badatelna.eu/fond/161487/> (дата звернення: 12.01.2021).

²⁷ Literární archiv Památníku národního písemnictví. Kolessa Oleksandr Mychajlovič. Osobní fond. URL: <http://www.badatelna.eu/pnp-pruvodce/?q=k> (дата звернення: 12.01.2021).

вищий навчальний заклад з підготовки магістрів і докторів філософії та права. Ціла епоха в історії УВУ була пов'язана з діяльністю ректора В. Янева (1968–1985 рр.), який відіграв важливу роль у розширенні наукових зв'язків Університету, налагодженні контактів із німецькими урядовими колами, ініціював низку важливих проєктів. Значну моральну та фінансову підтримку в цей період надавав Університету Верховний Архієпископ УГКЦ кардинал Йосиф Сліпий, який виділив кошти для придбання будинку на Пінценауерштрассе, 15 у престижному районі Мюнхена. У 1978 р. новим баварським законом про вищу освіту було підтверджено право промоцій та габілітацій УВУ (право надавати наукові ступені магістра, доктора і габілітованого доктора). Фінансування університету відбувалося з бюджету федерального уряду Німеччини, земельного уряду Баварії та пожертв української діаспори.

Багатолітня плідна діяльність УВУ засвідчувала те, що емігранти-українці, опинившись на чужині в іншомовному оточенні, знайшли в собі достатньо сил не тільки для самоорганізації та збереження національної самосвідомості, але й для інтеграції в громадсько-політичне та культурне життя європейських країн.

Новий етап в історії УВУ розпочався у 1990-х роках, після відновлення незалежності України. У цей час вітчизняні науковці отримали можливість пройти стажування в університеті, прослухати курси знань істориків, літературознавців, політологів, юристів та економістів із Франції, Німеччини, Англії, США, Канади – професорів М. Лабуньки (ректора УВУ у 1995–1998 рр.), А. Жуковського, І. Качуровського, В. Косика, Р. Піча, Л. Рудницького (ректора УВУ у 1998–2003 рр.), Я. Розумного, О. Субтельного, З. Соколюка, Б. Футея, П. Цимбалістого, Д. Штогрини та ін. Для молодшої генерації українських науковців, до яких у цей час мала честь належати й авторка цих рядків, Український Вільний Університет став справжнім «вікном в Європу», джерелом нових знань, місцем відкриттів, зустрічей, дискусій. Завдяки стипендіям, наданим фундаціями УВУ в США та Канаді, а також Товариством приятелів УВУ, десятки випускників українських університетів змогли долучитися до надбань європейської культури, підвищити свою наукову кваліфікацію, познайомитися з фондами німецьких архівів та бібліотек, опрацювати цінні збірки україніки в архіві УВУ, здобути магістерські й докторські ступені. У цей період докторами філософії в УВУ стали відомі сьогодні діячі української науки, освіти, культури: С. Квіт, М. Кугутяк, Ю. Микитенко, І. Монолатій, І. Набитович, Т. Осташко, Л. Пекарська, Ю. Пелешенко, І. Срібняк, С. Хороб, і саме Університет багато в чому визначив траєкторії їхньої подальшої наукової діяльності, проблематику досліджень, громадянську позицію.

Процес демократизації українського суспільства та розвиток науки і освіти в умовах незалежної й суверенної держави об'єктивно призвів

до необхідності реорганізації основних напрямів діяльності університету. Постало питання про доцільність переорієнтації діяльності УВУ з переважно педагогічного напрямку на дослідницький – розроблення проблем українсько-німецьких відносин. Відповіддю на виклики часу стала реорганізація Інституту досліджень національних проблем, що функціонував в Університеті під керівництвом проф. З. Соколюка, в Інститут досліджень німецько-українських відносин, розширення співпраці з українськими та німецькими інституціями-партнерами. У 2000 р. у структурі УВУ був заснований факультет україністики. Водночас у цей період відбулися принципові зміни у ставленні німецьких урядових кіл до проблеми фінансування Українського Вільного Університету, оскільки Німеччина брала на себе зобов'язання підтримувати УВУ до моменту проголошення української державності. Відтак уряд ФРН припинив фінансування УВУ ще у 1996 р., а уряд Баварії вчинив аналогічний крок у 2005 р. На жаль, УВУ так і не дочекався будь-якої допомоги від уряду України, оскільки вітчизняним законодавством не передбачена фінансова підтримка українських діаспорних культурно-просвітніх інституцій за кордоном. У зв'язку з фінансовими труднощами Університет був змушений у 2008 р. продати своє старе приміщення – особняк на Pienzenauerstr., 15 (в одному з найпрестижніших районів Мюнхена) та придбати будинок за адресою Barellistr., 9a. Нині основними джерелами фінансування діяльності Університету є щомісячні дотації з боку Фондації УВУ в США, оплата студентів за навчання та благодійні внески.

Одним із результатів плідної діяльності УВУ в повоєнний період стало формування цінного архіву, матеріали якого є джерелом не тільки з історії цієї освітньої та наукової установи, але й з життя повоєнної української еміграції в Європі. У 2002 р. Л. Дубровіна та Г. Боряк під час наукового відрядження до Мюнхена ознайомилися зі складом бібліотеки та архіву УВУ і підготували короткий попередній огляд зібраних там колекцій, що був опублікований на сторінках журналу «Архіви України»²⁸. У той час робота з розбору та упорядкування колекції проводилась архіваріусом УВУ В. Леником. В огляді документальне зібрання було умовно поділено на 2 великі групи: повоєнні інституційні архіви, до числа яких належали документальні зібрання різних громадсько-політичних, освітніх, культурних товариств та організацій, а також т. зв. таборові архіви, утворені у перші повоєнні роки українськими діячами, що перебували у таборах переміщених осіб на теренах Німеччини, та особові архіви знаних представників української наукової спільноти у діаспорі – професорів УВУ.

²⁸ Боряк Г., Дубровіна Л. Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені: попередній огляд фондів // Архіви України. 2004. № 4–6. С. 84–93.

Л. Дубровіна та Г. Боряк відзначали, що архів УВУ містить унікальні документи з української історії другої половини ХХ ст., потребує серйозного фахового впорядкування та описування відповідно до чинних міжнародних дескриптивних стандартів. Важливим досягненням стала отримана за сприяння ректора УВУ Л. Рудницького домовленість про передавання частини документів в Україну. 28 травня 2002 р. у приміщенні Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського відбулося урочисте передавання Державною службою контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України архівних документів УВУ в Мюнхені. Зокрема, до Інституту рукопису НБУВ надійшли копії документів діловодного фонду УВУ (у т. ч. статут УВУ, огляди діяльності, звіти, навчальні плани, програми курсів, лекції, наукові праці, формулярні списки професорів та ректорів УВУ, списки студентів, анкети, епістолярії, матеріали про відзначення ювілеїв Університету тощо)²⁹. Крім того, було передано фотонегативи на склі (близько 1 тис. од.). Ці документи впродовж наступних років пройшли науково-технічне опрацювання, в результаті якого було сформовано фонд № 381 у складі 470 од. зб., що відображають основні напрями діяльності УВУ у другій половині ХХ ст. та охоплюють 1946–1998 рр. За результатами упорядкування фонду І. Корчемною було підготовлено статтю, у якій подано його докладну характеристику та зазначено інформаційний потенціал документів³⁰. Між іншим авторка наголосила на цінності документів, що відображають організацію навчального процесу, концепцію реорганізації та розвитку Університету після відновлення незалежності України у 1990-х роках.

Слід також відзначити, що на початку 2000-х років був запроваджений системний, науковий підхід до опрацювання архіву УВУ у Мюнхені, залучені фахівці з України, грантова допомога українських організацій. За фінансової підтримки УВУ та Фонду Катедр Українознавства (США) до описування архіву восени 2003 р. приступили О. Кириленко та О. Яценко, результати роботи яких було опубліковано на сторінках журналу «Архіви України»³¹. За попередніми підрахунками упорядни-

²⁹ Про передачу Державною службою контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України до Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського документів архіву Українського Вільного Університету в Мюнхені (Прес-реліз). URL: https://old.archives.gov.ua/News/Press_release.php (дата звернення: 20.01.2021).

³⁰ Корчемна І. С. Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історія, структура, науковий опис // Рукописна та книжкова спадщина України. 2014. Вип. 18. С. 158–168.

³¹ Див.: Кириленко О., Яценко О. Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені: структура, зміст матеріалів, опрацювання особових фондів // Архіви України. 2004. № 4–6. С. 93–122.

ків, загальний обсяг фондів архіву УВУ (без урахування аудіовізуальних документів) становив понад 200 назв фондоутворювачів (1 125 тек, близько 350 пог. м стелажних полиць), що загалом складало приблизно 500 тис. аркушів документів³². Було встановлено, що основу зібрання складають матеріали УВУ, але наявні документи з інших архівосховищ української еміграції на теренах Німеччини (частково – із США); частина документів німецькою, англійською, польською, чеською та іншими мовами. Структурно архів УВУ за ознаками фондоутворювачів, тематикою і видами документів упорядники умовно поділити на 4 основні частини: 1) архіви українських еміграційних організацій, громадських об'єднань, партій, освітніх, наукових і культурних закладів у Німеччині; 2) особові архіви (або фрагменти архівів) громадсько-політичних діячів та представників української науки і культури в еміграції; 3) тематичні збірки (колекції) документів, зміст яких стосується певних країн, подій, державних або міжнародних проблем, історичних пам'яток; 4) кінофотофоноархів³³.

Крім того, у цей час до характеристики діловодного архіву УВУ мюнхенського періоду у контексті вивчення проблем української історії у науковій спадщині викладачів університету звернувся О. Гаранін³⁴. Аналізу особових фондів професорів УВУ як складової університетського архіву, цінного джерела для інформаційного наповнення «Українського біографічного архіву» було присвячено статтю О. Яценка³⁵.

Важливо відзначити, що завдяки фінансовій підтримці Українського наукового інституту Гарвардського університету в рамках міжнародного проєкту «Феномен етнічної самоідентифікації й виживання в контексті повоєнної Європи: унікальна культурна спадщина української еміграції в Архіві Українського Вільного Університету в Мюнхені» наукове опрацювання архіву УВУ було продовжене в наступні роки. О. Кириленко та О. Яценко проводили роботу не лише зі створення архівних фондів і колекцій, складання їхніх описів з урахуванням вимог Міжнародного стандарту архівного описування, але й працювали над упорядкуванням та описуванням фондів періодики таборового періоду (1945–1955 рр.), аудіодокументів з архіву «Радіо Свобода» (1950–1995 рр.). Результати проведеної роботи знайшли відображен-

³² Там само.

³³ Там само.

³⁴ *Гаранін О.* Стан архіву та організація діловодства в Українському Вільному Університеті в Мюнхені: спроба аналізу // *Архіви України*. 2004. № 4–6. С. 123–129.

³⁵ *Яценко О.* Особові справи архіву Українського Вільного Університету (Мюнхен) як джерело для наповнення біографічною інформацією «Українського біографічного архіву» // *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2005. Вип. 14. С. 744–779.

ня у статті «До історії формування та наукового опрацювання архіву Українського Вільного Університету в Мюнхені», яка побачила світ у 2015 р.³⁶

Загалом слід наголосити на важливості інституційної підтримки розвитку архіву. На нашу думку, надзвичайно цінним є розуміння керівництвом Університету історико-культурного, інформаційного та джерельного значення архіву – і не лише для збереження та вивчення історії УВУ, але й для пізнання багатогранної діяльності української еміграції. Інтегральною складовою сучасного університетського сайту є інформація про архів, його структуру, склад фондів, цінні документи. Важливим принципом діяльності університету є відкритість архіву для дослідників – на сайті можна ознайомитися з правилами користування архівом та завантажити анкету для користувача архівними документами³⁷. Для отримання дозволу на роботу з документами необхідно не тільки заповнити анкету та подати заяву на ім'я ректора, але й додати завірену печаткою рекомендацію від наукової установи про те, що науковець відряджений для проведення дослідження на зазначену у заяві тему³⁸. Водночас адміністрація Університету створює сприятливі умови для залучення студентів до дослідницької діяльності, вивчення та упорядкування архівних документів.

У зв'язку з цим хотілося б навести цінну думку про значення архіву, яку висловила на шпальтах часопису «Дзеркало тижня» декан факультету україністики УВУ проф. Т. Гундорова: «Неоцінним багатством УВУ став архів – преса, рукописи, книги, навчальні програми, списки студентів і професури, правила студій на окремих факультетах, документи, особливо з повоєнних часів, які засвідчують велику історію українців поза межами України, а також фіксують багато вражаючих індивідуальних маленьких історій»³⁹. Неодноразово підкреслювала значення університетського архіву та бібліотеки для навчальних і дослідницьких цілей ректорка УВУ проф. М. Пришляк. Зокрема, вона зазначала, що «студенти мають можливість працювати в унікальному архіві УВУ, де зберігаються унікальні видання кінця XIX і XX століть, зокрема старовинні мапи України. Є в архіві міжвоєнні докумен-

³⁶ Кириленко О., Яценко О. До історії формування та наукового опрацювання архіву Українського Вільного Університету в Мюнхені // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2015. № 4. С. 94–98.

³⁷ Архів // Український Вільний Університет. URL: <https://www.ufu-muenchen.de/uk/archive> (дата звернення: 15.01.2021).

³⁸ Правила користування архівом // Український Вільний Університет. URL: <https://www.ufu-muenchen.de/uk/archive/rules> (дата звернення: 15.01.2021).

³⁹ Український Вільний Університет: місія і виклики // Дзеркало тижня. 2019. 26 липня. URL: https://zn.ua/ukr/EDUCATION/ukrayinskiy-vilniy-universitet-misiya-i-vikliki-318708_.html (дата звернення: 25.01.2021).

ти, які стосуються української еміграції та української діаспори, зберігаються документи відомих науковців, політичних діячів та митців. Багато документів ще не опрацьовано. Це справжній скарб для дослідників»⁴⁰.

Розвиваючи думку про значення університетського архіву, підкреслимо, що його «образ» значно ширший та багатогранніший, ніж формулярне відображення діловодних традицій звичайної адміністративної установи. Архів університету – це пульсуючий живий організм, наповнений голосами тих непересічних особистостей, які викладали, творили, дискутували і задокументували свідчення власного життя, події, дослідження, наукові відкриття на сторінках своїх праць, спогадів, нотаток, епістоляріїв. Склад архівного зібрання УВУ відображає масштабність розуміння місії університету кількома поколіннями його професорів та ректорів. В університетському архіві, незважаючи на недостатність фінансових та людських ресурсів, акумульовано цінні документи українських громадських, політичних, культурних і наукових установ та організацій, особові папери визначних українських науковців та діячів, а також аудіовізуальні та картографічні колекції. Основу інституційного архіву Університету всіх періодів його діяльності склали протоколи засідань сенату, професорської колегії, рад факультетів, офіційна кореспонденція, фінансові документи, особові справи викладачів та студентів. Особливу цінність для дослідження розвитку університетської науки становлять тексти магістерських, докторських та габілітаційних робіт із відгуками та рецензіями експертів, рукописи праць професорів УВУ. Специфічною частиною архівного зібрання є т. зв. «Скрипти» – записники-зшитки, що містять стислий зміст інформації, яка наводилась студентам під час лекцій. Така форма навчальної літератури виникла у повоєнні роки через брак коштів. Як зазначається в описі, тематика скриптів охоплювала широке коло дисциплін та наукових галузей (право, мовознавство, етнографію, історію України, філософію, соціологію, економіку, психологію та ін.)⁴¹. На їхній основі було засновано однойменну серію видань УВУ, що виходила до середини 1990-х років, і в якій побачили світ лекційні курси М. Андрусика, О. Бея, П. Курінного, К. Лоського, І. Мірчука, Л. Окіншевича, Ю. Панейка, В. Петрова, Н. Полонської-Василенко, Я. Рудницького, Ю. Старосольського, М. Чубатого, Ю. Шереха (Шевельова), В. Щербаківського тощо.

⁴⁰ Марія Пришляк: «Український Вільний Університет – це європейська інституція, яка формує майбутніх лідерів інтеграції України в Європу» (інтерв'ю 2017 р.) // Фундація Українського Вільного Університету. URL: <http://fuvu.org/?p=4824> (дата звернення: 25.01.2021).

⁴¹ Архів. Скрипти // Український Вільний Університет. URL: <https://www.ufu-muenchen.de/uk/archive/scripts> (дата звернення: 15.01.2021).

Принагідно підкреслимо, що університетський архів є важливим та дієвим інструментом у процесі навчання через дослідження. Тому актуалізується його значення в якості творчої лабораторії, у якій може концентруватися співпраця професорів та студентів над дослідженням наукових проблем. І в цьому, на нашу думку, полягає один із найбільш перспективних напрямів розвитку університетських наукових студій.

Відзначення у 2021 р. 100-ліття діяльності УВУ стає не лише актуальним приводом для підведення підсумків, узагальнення головних здобутків, але й окреслення перспектив і траєкторій майбутнього розвитку. На нашу думку, одним із важливих напрямів співпраці та взаємодії адміністрації університету, архівістів та науковців може стати проєкт з оцифрування архіву УВУ за всі періоди його діяльності, що передбачатиме створення пошукової бази даних на документи УВУ, які нині зберігаються у Мюнхені, Києві, Празі; виявлення та об'єднання у віртуальному, електронному архіві окремих документальних сегментів, що зазнали переміщень у повоєнний період та нині розпорошені по різних архівосховищах не лише Європи, але й світу. Реконструкція цілісного «образу» архіву УВУ стане тим важливим джерельним підґрунтям, на якому базуватимуться нові наукові дослідження не лише з історії Університету, але й з історії української науки у вільному світі, з історії української еміграції та її визначних представників. Вона допоможе крізь призму джерельного потенціалу документів зберегти та відтворити цілісний образ Університету у всій його багатогранності, залучити студентство та молоду генерацію дослідників до проєктів цифровізації, створення та наповнення інформаційного ресурсу з історії та діяльності УВУ. Важливі кроки у цьому напрямі вже зроблені адміністрацією Університету, що засвідчує системний підхід до процесу описування та упорядкування мюнхенської частини архіву. Архівні установи України також репрезентують на своїх сайтах та у пошукових системах документи УВУ, передусім, віденського та празького періодів, цікаві та змістовні виставки онлайн підготували до 100-літнього ювілею УВУ ЦДАВО України⁴² та Центральний державний архів зарубіжної україніки⁴³. Електронну книжкову виставку до 100-річчя УВУ було підготовлено також співробітниками відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернад-

⁴² Український Вільний Університет (виставка документів із фондів ЦДАВО України) // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. URL: <https://tsdavo.gov.ua/gmedia-album/ukrayinskyj-vilnyj-universytet/> (дата звернення: 20.01.2021).

⁴³ Українському Вільному Університету – 100 років (виставка документів із фондів ЦДАЗУ) // Центральний державний архів зарубіжної україніки. URL: <https://tsdazu.archives.gov.ua/archives/5125> (дата звернення: 20.01.2021).

ського⁴⁴. Університет активно репрезентує документи, відеоматеріали та хроніку подій не лише на власному сайті, але й у соціальних мережах⁴⁵, що також сприяє створенню інформаційного образу установи, є свідченням активного розвитку його інформаційних ресурсів.

Український Вільний Університет упродовж 100 років був справжнім «вікном в Європу» для багатьох поколінь українських науковців. І сьогодні він продовжує виконувати свою шляхетну місію, плекаючи та примножуючи національні традиції, розвиваючи міжнародну співпрацю та інтегруючи здобутки української науки і культури у світовий соціокомунікаційний простір.

REFERENCES

1. Boriak, H. & Dubrovina, L. (2004). Arkhiv Ukrainskoho Vilnoho Universytetu v Miunkheni: poperednii ohliad fondiv [The Ukrainian Free University archives in Munich: preview of fonds]. *Arkhivy Ukrainy*, 4–6, 84–93. [in Ukrainian].
2. Boriak, T. (2011). *Dokumentalna spadshchyna ukrainskoi emihratsii v Yevropi: Prazky arkhiv (1945–2010)* [Documentary heritage of Ukrainian emigration in Europe: the Prague archives (1945–2010)]. Nizhyn. [in Ukrainian].
3. Boriak, T. (2011). Fondy Ukrainskoho vilnoho universytetu v bibliotechnomu sehmenti Prazkoho arkhivu [The Ukrainian Free University fonds in the library segment of the Prague archives]. *Bibliotechny visnyk*, 1, 52–58. [in Ukrainian].
4. Goi, P. (1993). UVU: istoriia i perspektyvy [The Ukrainian Free University (UVU): history and prospects]. *Naukovy zbirnyk UVU*, 16, 11–15. [in Ukrainian].
5. Grimsted, P. K. (2005). «Prazki arkhivy» u Kyievi ta Moskvi. *Povoienni rozshuky i vyvezennia emihratsiinoi arkhivnoi Ukrainiky* [«The Prague archives» in Kyiv and Moscow. Postwar retrieval and export of the emigratory archival Ucrainica]. Kyiv: Derzhavny komitet arkhiviv Ukrainy; Ukrainsky naukovy instytut Harvardskoho universytetu. [in Ukrainian].
6. Haranin, O. (2004). Stan arkhivu ta orhanizatsiia dilovodstva v Ukrainskomu Vilnomu Universyteti v Miunkheni: sprobа analizu [The archives' condition and paperwork management at the Ukrainian Free University in Munich: the analysis attempt]. *Arkhivy Ukrainy*, 4–6, 123–129. [in Ukrainian].
7. Haranin, O. Ya. (2007). *Doslidzhennia istorii Ukrainy v Ukrainskomu vilnomu universyteti (1921–1991)* [The research on the history of Ukraine at the Ukrainian Free University (1921–1991)] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv: Kyivsky natsionalny universytet imeni Tarasa Shevchenka. [in Ukrainian].
8. Korchemna, I. S. (2014). Arkhiv Ukrainskoho Vilnoho Universytetu v Miunkheni u fondakh Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni

⁴⁴ Українському Вільному Університету – 100! (виставка документів з фондів відділу зарубіжної україніки НБУВ ім. В. І. Вернадського) // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5409> (дата звернення: 20.01.2021).

⁴⁵ Український Вільний Університет. URL: <https://www.facebook.com/ufu.germany/> (дата звернення: 20.01.2021).

V. I. Vernadskoho: istoriia, struktura, naukovy opys [The Ukrainian Free University archives in Munich represented in the fonds of the Institute of Manuscripts at the Vernadsky National Library of Ukraine]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 18, 158–168. [in Ukrainian].

9. Kyrylenko, O. & Yatsenko, O. (2004). Arkhiv Ukrainskoho Vilnoho Universytetu v Miunkheni: struktura, zmist materialiv, opratsiuvannia osobovykh fondiv [The Ukrainian Free University archives in Munich: structure, content of materials, processing of personal fonds/collections]. *Arkhivny Ukrainy*, 4–6, 93–122. [in Ukrainian].

10. Kyrylenko, O. & Yatsenko, O. (2015). Do istorii formuvannia ta naukovoho opratsiuvannia arkhivu Ukrainskoho Vilnoho Universytetu v Miunkheni [On the history of the formation and scientific research of the Ukrainian Free University archives in Munich]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 4, 94–98. [in Ukrainian].

11. Monolatii, I. & Vyshyvaniuk, O. (2001). *Miunkhenska shkola istorii Ukrainy (1946–1991): Istoriografichne doslidzhennia* [The Munich Ukrainian history school (1946–1991): Historiographical research]. Kolomyia. [in Ukrainian].

12. Monolatii, I. (2000). Derzhavnytska shkola ukrainskoi istoriografii v Ukrainskomu Vilnomu Universyteti v Miunkheni (1946–1991) [The statehood school of the Ukrainian historiography at the Ukrainian Free University in Munich (1946–1991)]. *Ukrainsky konservatyzm i hetmansky rukh: Istorii, ideolohiia, polityka*, 4, 409–441. [in Ukrainian].

13. Mushynka, M. (2005). *Muzei vyzvolnoi borotby Ukrainy v Prazi ta dolia yoho fondiv. Istoryko-arkhivni narysy* [Museum of the Struggle for Ukrainian Independence in Prague and fate of its fonds. Historical and archival analytical review]. Kyiv. [in Ukrainian].

14. Narizhny, S. (1942). *Ukrainska emihratsiia. Kulturna pratsia ukrainskoi emihratsii mizh dvoma svitovymy viinamy. Chastyna I* [Ukrainian emigration. Cultural work of Ukrainian emigration between two world wars] (Part 1). Praha. [in Ukrainian].

15. Paliienko, M. (2006). Arkhivy ukrainskoi emihratsii v radianskykh spetsskhovyschakh (peremischennia, opratsiuvannia, vykorystannia) [Ukrainian emigration archives in Soviet special storage rooms (transfer, research, usage)]. *Ukrainsky istorychny zhurnal*, 1, 198–204. [in Ukrainian].

16. Paliienko, M. (2008). *Arkhivni tsentry ukrainskoi emihratsii (stvorennia, funktsionuvannia, dolia dokumentalnykh kolektsii)* [Archival centers of Ukrainian emigration (foundation, functioning, fate of documentary collections)]. Kyiv. [in Ukrainian].

17. Patske, U., Shafoval, M. & Yaremko, R. (Comps.) (2011). *Universitas Libera Ucrainensis. 1921–2011*. Miunkhen. [in Ukrainian & German].

18. Polonska-Vasylenko, N. (1971). Ukrainsky Vilny Universytet, 1921–1971 [Ukrainian Free University, 1921–1971]. *Ukrainsky istoryk*, 1–2(29–30), 17–27.

19. Pryshliak, M. (2017). «Ukrainsky Vilny Universytet – tse yevropeiska instytutsiia, yaka formuie majbutnikh lideriv intehratsii Ukrainy v Yevropu» (interviu 2017 r.) [«The Ukrainian Free University – this is the European institution which shapes the future leaders of the Ukrainian integration in Europe» (the 2017 interview)]. *Fundatsiia Ukrainskoho Vilnoho Universytetu*. Retrieved from <http://fuvu.org/?p=4824> [in Ukrainian].

20. Shafoval, M. (2011). Istorychny ohliad i pytannia pochatkiv [Historical review and issues of roots]. In U. Patske, M. Shafoval, R. Yaremko (Comps.), *Universitas Libera Ucrainensis. 1921–2011*. Miunkhen. [in Ukrainian].

21. Ukrainsky Vilny Universytet: misiia i vyklyky [Ukrainian Free University: its mission and challenges] (2019, 26 July). *Dzerkalo tyzhnia*. Retrieved from https://zn.ua/ukr/EDUCATION/ukrayinskiy-vilniy-universitet-misiya-i-vikliki-318708_.html [in Ukrainian].

22. Vaskovych, H. (1992). Ukrainsky Vilny Universytet: Peredistoriia stvorennia UVU, yoho osiahy i novi zavdannia [The Ukrainian Free University: History of the UVU's foundation, its size and new tasks]. *Naukovy zbirnyk UVU*, 15, 11–24. [in Ukrainian].

23. Vidniansky, S. V. (1994). *Kulturno-osvitnia i naukova diialnist ukrainskoi emihratsii u Chekho-Slovachchyni: Ukrainsky vilny universytet (1921–1945)* [Cultural, educational and scientific activity of the Ukrainian emigration in Czechoslovakia: the Ukrainian Free University (1921–1945)]. Kyiv. [in Ukrainian].

24. Yaniv, V. (1983). Ukrainsky Vilny Universytet (UVU). In *Entsyklopediia ukrainoznavstva. Slovykova chastyna* [Ukrainian Free University. In Encyclopedia of Ukrainian studies. Dictionary part] (Vol. 9, pp. 3418–3421). Paryzh–Niu-Jork–Miunkhen. [in Ukrainian].

25. Yaniv, V. (1992). Narys spivdii NTSh i UVU v ekzyli. In *Vid Naukovoho tovarystva im. Shevchenka do Ukrainskoho vilnoho universytetu* [The analytical review on cooperation between the Shevchenko Scientific Society and the Ukrainian Free University in exile. In From the Shevchenko Scientific Society to the Ukrainian Free University] (pp. 179–199). [in Ukrainian].

26. Yatsenko, O. (2005). Osobovi spravy arkhivu Ukrainskoho Vilnoho Universytetu (Miunkhen) yak dzherelo dlia napovnennia biohrafichnoi informatsiiei «Ukrainskoho biohrafichnoho arkhivu» [Personal collections of the Ukrainian Free University archives (Munich) as a source for enriching the «Ukrainian biographical archives» with biographical information]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 14, 744–779. [in Ukrainian].

Maryna Paliienko

Doctor of Historical Sciences,

Professor,

Head of the Department of Archival Science

and Special Branches of Historical Science,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9098-1142>

**AN IMAGE OF THE UKRAINIAN FREE UNIVERSITY
THROUGH THE PRISM OF ARCHIVAL DISCOURSE
(on the occasion of the 100th anniversary)**

Abstract. The purpose of the publication is to characterize the main milestones in the history of the Ukrainian Free University (UVU) through the prism of the formation of the archives of this outstanding educational and scientific institution in the history of foreign Ukrainians; outline the importance of an integral

reconstruction of the archival complex for studying history of the Ukrainian science and education in Europe, preservation of national identity, integration of the Ukrainian scientific thought into the scientific and cultural discourse worldwide. **The research methodology** includes consistent application of the principles of historicism and objectivity, systemic and interdisciplinary approaches. The application of the method of comparative studies made it possible to critically analyze and correlate information obtained from scientific works, documents and information resources of the Ukrainian and foreign archives. **Scientific novelty.** The history of the formation of the university archive as a component of the institutional structure, memory and information resources is considered. It is raised a problem of the integral reconstruction of the UVU archives through all periods of its functioning for the most complete study of the history and representation of the University image in the scientific and socio-communicative life of Ukraine and worldwide. **Conclusions.** Ukrainian Free University during the Vienna, Prague and Munich periods of activity (1921–2021) remained an important center of education, science and culture of foreign Ukrainians. The University is associated with teaching and research activities of the well-known Ukrainian scientists in the fields of history, philosophy, literary studies, linguistics, social and political sciences. The multifaceted history of this glorious educational institution is reflected in the documentary complex of the institution's archives that was formed during the entire 100-year period of its existence as well as in the personal fonds of the Ukrainian professors, teachers and graduates of the University. During the interwar period, UVU professors took an active part in founding and development of the Museum of the Struggle for Ukrainian Independence in Prague, recognizing the importance of collecting and preserving historical documents and monuments of the liberation struggle of the Ukrainian people for national statehood and independence. The University archives of the Prague period were transferred in the postwar period, and now some of its parts are stored in the archives of Ukraine, the Czech Republic, Germany and other countries. One of the important results of the fruitful activity of UVU in the postwar period was the formation of the archive in Munich, the documents of which are a valuable source on the history of the institution, the development of Ukrainian science and education abroad, Ukrainian emigration in general.

Key words: Ukrainian Free University; history; Ukrainian emigration; science and education; archives; foreign Ukrainians.